

CIVKRIS

CENTRUM FÖR
CIVILSAMHÄLLESFORSKNING

Levande rapport
Version 2, november 2023

Introduktion

Civilsamhället i kris (CivKris) är ett forskningsprojekt vid Centrum för civilsamhälleforskning som finansieras av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. Denna rapport uppdateras kontinuerligt under projekttiden, och mer information om projektet finns att läsa på projektsida: mshs.se/civkris

Att organisationer och individer i det svenska civilsamhället utgör reella och potentiella resurser i samhällets arbete med större olyckor och kriser är väl etablerat. Forskare vid Centrum för civilsamhälleforskning visar till exempel i sin senaste nationella undersökning att elva procent av den vuxna befolkningen har gjort en insats vid särskilda händelser, som flyktingmottagandet under hösten 2015 samt skogsbränderna 2014 och 2018. Det är dock en utmaning att vi i stor utsträckning fortfarande saknar kunskap och förståelse för vilka roller och vilken betydelse som civilsamhällets aktörer har och kan ha vid kriser i Sverige. Ofta ses dessutom civilsamhället i dessa sammanhang som en enhetlig aktör att förhålla sig till, medan vi här utgår från att det består av en mångfald av aktörer; här finns såväl små idrotts-, kultur- och intresseföreningar som nationella frivilliga försvarsorganisationer och socialt inriktade organisationer med stora centrala kanslier. Mer generell, systematisk och nyanserad kunskap behövs därför om möjligheter och begränsningar när det gäller beredskap och hantering kriser hos civilsamhällets olika aktörer.

Syftet med föreliggande projekt är att utveckla kunskapen om och förståelsen för civilsamhällets olika aktörer när det gäller beredskapen för och hanteringen av kriser; dess drivkrafter, kapacitet och potential. I tillägg undersöks vilken betydelse människors tillit, värderingar och deltagande i civilsamhället har för deras vilja att bistå vid samhällskriser och vid krig.

Fyra empiriska huvudfrågor styr forskningen:

- **Vilka drivkrafter, vilken beredskap och vilken kapacitet att hantera kriser finns hos aktörer i civilsamhället?**
- **Vilka möjligheter och hinder finns för sådana aktörer att samverka med det offentliga när det gäller frågor kring beredskap och kris?**
- **Finns det aktörer i civilsamhället som särskilt exkluderas från sådan samverkan och hur kan sådan exkludering i så fall förstås?**
- **Vilken betydelse människors tillit, värderingar och deltagande i civilsamhället har för deras vilja att bistå vid samhällskriser och ytterst vid krig?**

Projektets mål är att bidra till ökad förståelse för civilsamhällets faktiska och möjliga roll – inklusive dess potential och begränsningar – inför, under och efter en nationell kris. Förståelsen ska vara till nytta dels för aktörer i Sverige med ansvar för samhällsskydd och beredskap – på policynivå eller i verksamheter – dels det internationella vetenskapssamhället. Den genom projektet erhållna förståelsen för fenomenet sprids genom såväl vetenskapliga som mer praktiska publikationer samt dialoger med och presentationer för såväl forskare som praktiker. Den erhållna förståelsen ska kunna omsättas i utbildnings-, utvärderings-, övnings- och utvecklingsverksamhet.

Metoder och genomförande

I föreliggande projekt kombinerar vi kvantitativa och kvalitativa metoder för att utveckla kunskapen om och förståelsen för civilsamhällets olika aktörer när det gäller beredskapen för kriser; deras drivkrafter, kapacitet och potential. I detta använder vi en så kallad *förklarande sekventiell forskningsdesign*, vilket kortfattat innebär att vår kvantitativa datainsamling och -analys följs upp av kvalitativa studier som bistår i att tolka och validera det kvantitativa materialet.

Studien består av två huvudsakliga faser där tre inledande *kvantitativa surveystudier* följs upp av *kvalitativa teoretiska fallstudier*. Ambitionen är att erhålla en överblick genom de kvantitativa delstudierna, och samtidigt få en djupare förståelse för mer organisationsspecifika förutsättningar, drivkrafter, resurser och hinder genom den kvalitativa uppföljningen.

Den första surveystudien genomfördes under våren/sommaren 2022, och riktade sig till 5 000 individer enligt ett representativt urval. I enkäten ställdes frågor om försvars- och beredskapsvilja i krig och kris, tillsammans med ett antal värderingsfrågor, tillitsfrågor och engagemangsfrågor.

Den andra surveystudien genomförs tidig vår år 2024 och riktas till ett större strategiskt urval av svenska organisationer i civilsamhället. Organisationerna delas in i och analyseras utifrån de fyra stratan; etablerade, expanderande, utvidgande och emergenta strukturer. I studien ställs särskilt frågor om aktuell och potentiell beredskap och insatser vid kris, samt kring samverkan med det omgivande samhället när det gäller sådana frågor.

Den tredje surveystudien utgörs av ett tillägg till den befintliga befolkningsstudie om medborgerligt engagemang som regelbundet under snart 30 års tid genomförts vid Ersta Sköndal Bräcke högskola. Frågorna ställs till ett representativt urval av befolkningen. Genom kopplingen till den omfattande och återkommande undersökningen kring medborgerligt engagemang kan nya empiriska data om individers faktiska och möjliga engagemang vid beredskap och kriser ställas mot aktuella och återkommande uppgifter om engagemang, drivkrafter, bakgrund (t. ex kön, ålder, utbildning) för medborgerligt engagemang i allmänhet.

Teoretiska fallstudier

Baserat på enkätstudierna kommer organisationer som representerar etablerade, expanderande, utvidgande och emergenta strukturer väljas ut för *teoretiska fallstudier*. Här ges också möjlighet att studera typer av organisationer och grupper som inte nåts av enkäten – bland annat lokala och tillfälliga organiseringar. Genom att noggrant belysa specifika fall utifrån olika perspektiv ges goda möjligheter att generera ny teori som har möjlighet att utveckla förgivettagna föreställningar eller förklara sådant som kvarstår som otydligt efter den kvantitativa fasen. Teori som bygger på studier av enskilda fall är också relativt lätta att följa upp och replikera, då den är empiriskt välgrundad. Vi planerar att välja tre teoretiska fall i var och en av de fyra kategorier som redovisas – totalt 12 fall. I de valda organisationerna genomför vi 1) intervjuer med identifierade nyckelinformanter i organisationerna, 2) fokusgruppsintervjuer med ledare, 3) dokumentstudier där bland annat beredskapsplaner, verksamhetsberättelser, verksamhetsplaner, hemsidor studeras, samt 4) deltagande observationer i arbete som rör krisberedskap och -insatser.

Resultat

Hösten 2022 har fyra undersökningar genomförts; en som rör religiösa aktörers roll i krishantering, en som rör relationen mellan staten och de frivilliga försvarsorganisationerna ur ett historiskt perspektiv, den tidigare nämnda surveyundersökningen som genomfördes under våren/sommaren 2022, en översikt av forskningslitteratur på området försvarsvilja och kön samt en litteraturoversikt på internationell forskning från civilsamhällets roll(er) i kris. Resultaten från dessa undersökningar samt publikationer redovisas nedan.

Religiösa aktörer i kris: risk eller resurs?

Linnea Lundgren undersöker i en artikel "The Willingness and Actions Taken by Religious Congregations during Covid-19 in Sweden" hur minoritetsamfund ser på sin roll i samhällets hantering av olyckor och kriser och vilken roll de tog under pandemin. Resultaten i enkäten baseras på en enkätundersökning med 535 församlingar från olika religiösa traditioner i Sverige.

Lundgren, L., & Fransson, S. (2023). The differences between actions and desires: The role of religious congregations in national crises and disasters, *Journal of Contingencies and Crisis Management* 31(3), p. 441-450. John Wiley & Sons Ltd. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12450>

Staten och frivilliga försvarsorganisationer: ett historiskt perspektiv

I syfte att kartlägga relationen mellan staten och de frivilliga försvarsorganisationerna ur ett historiskt perspektiv har en kvalitativ studie av offentliga utredningar från 1950-talet fram till idag genomförts.

I forskning och politik om det civila samhället har frivilliga försvarsorganisationer fått mindre uppmärksamhet än andra typer av organisationer, vilket resulterat i att kunskapen om relationerna mellan staten och de frivilliga försvarsorganisationerna är begränsad. Studien vägleds av följande frågor: Vilken syn har staten haft på dessa organisationer och deras roll i den svenska krisberedskapen? Vilka förändringar har skett över tid, både i termer av ekonomiskt stöd men också skiftande förväntningar på organisationerna?

Beredskapsvilja: tillit, värderingar, engagemang?

Under senvåren år 2022 deltog drygt 5 000 individer i en enkätundersökning som utfördes av Novus på uppdrag av projektet. I enkäten ställdes frågor kring försvarsvilja i händelse av krig, beredskaps- och insatsvilja i krissituationer, men även frågor om ideellt engagemang i en bredare bemärkelse samt frågor om social tillit. Syftet med studien är att undersöka vilka relationer som finns mellan engagemang, beredskapsvilja och tillit. Datan är knuten till registerdata, vilket möjliggör analyser utifrån flera variabler.

Resultaten visar att den svenska försvars- och krisinsatsviljan hög. 92 procent av befolkningen menar att Sverige bör försvara sig vid ett militärt angrepp, och 89 procent förklarar sig villiga att ställa upp och försvara landet med risk för eget liv. Viljan att försvara landet är dock högre än beredskapen – endast 37 procent av de

tillfrågade uppger att de allmänt sett känner sig förberedda på att delta i ett sådant försvar.

När det gäller krisberedskapen, i undersökningen exemplifierad med skogsbrand, uppger 8 av 10 att de är villiga att göra insatser vid händelse av kris eller allvarliga olyckshändelser med risk för eget liv och hälsa, och 9 av 10 uppger att de är villiga att göra insatser utan risk för eget liv eller hälsa.

Många verkar också ha uppmärksammat MSB:s broschyr *Om krisen eller kriget kommer* som säger att de som kan ska kunna ordna mat, vatten, värme och kommunikation för att klara vardagen i en vecka i händelse av kris. 57 procent av respondenterna säger sig ha en sådan beredskap. En stor andel av de svarande (92 procent) tycker att det är rimligt att man har ett personligt ansvar för att kunna klara sig själv en tid vid kriser och krig och 91 procent menar att det vid sådana tillfällen är rimligt att dela med sig av sina förnödenheter.

Publikationer från studien presenteras nedan.

Karlsson, Andersen, Hvenmark & Rahm (kommande). Understanding the Willingness to Defend: The Case of Sweden.

I denna artikel prövas möjliga skäl till svenskars försvarsvilja utifrån en nationellt representativ studie om försvars- och krisinsatsvilja i relation till människors värderingar, tillit och engagemang i det civila samhället. Flera olika förklaringar som framställs i den internationella litteraturen prövas mot svenskarnas påfallande höga försvarsvilja: nationell stolthet, liberala värderingar, kön och engagemang i civilsamhällesorganisationer. Resultaten visar att tidigare föreslagna förklaringsvariabler inte förefaller förklara den svenska försvarsviljan. I diskussionen lyfts istället fram hur det förefaller vara betydelsefullt i vilken utsträckning människor känner sig förberedda inför olika uppgifter – och att försvarsviljan möjligen kan stärkas ytterligare genom utbildningsinsatser.

Karlsson och Andersen (2023), Vilken resurs kan deltagare i civilsamhället vara vid en framtida hälsokris? En studie av krisinsatsvilja i det civila samhället i allmänhet och i idrottsorganisationer i synnerhet. *Socialmedicinsk tidskrift vol. 100, nr. 4.*

I denna artikel undersöks svenskarnas vilja att göra en frivillig insats vid en hälsokris med fokus på hur den relaterar till deras engagemang i det civila samhället i allmänhet och i idrottsorganisationer i synnerhet. Resultaten visar att svenskarnas vilja att göra insatser vid kris (men också krig) generellt sett är stor, men att det finns märkbara skillnader mellan de som är medlemmar i civilsamhällesorganisationer och de som inte är medlemmar. Resultaten visar också att krisinsatsviljan är högre bland de som är medlemmar i flera olika organisationstyper. Det finns dock viss variation mellan organisationstyperna – där villigheten att göra insatser är störst bland medlemmar civila insatsorganisationer och idrottsorganisationer. Idrottsrörelsen samlar en stor andel av civilsamhällesengagemanget i Sverige, och kan ur ett krisinsatsperspektiv utgöra en viktig resurs vid sidan av det offentliga.

Karlsson (inskickad 2023). Krisinsatser i det civila samhället: en tentativ jämförelse mellan Sverige och Ukraina. *Socialmedicinsk tidskrift.*

I och med Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina kom det ukrainska civilsamhället att uppmärksammas som särskilt aktivt och betydelsefullt. Syftet i artikeln är att göra en tidig tentativ jämförelse mellan det ukrainska och svenska civilsamhället på

nationell nivå med särskilt fokus på insatser och organisering, för att dra lärdomar när det gäller det svenska civila samhällets möjliga roll i civil beredskap och krisberedskap. Jämförelsen görs utifrån en genomgång av forskningslitteratur på området och samtal med ukrainska forskare och centrala företrädare för civilsamhällesorganisationer. Resultatet visar på att såväl det ukrainska som svenska civilsamhället präglas av en hög grad av aktivitet, men att det senare i betydligt högre utsträckning än det förra är organiserat och har en löpande dialog med staten. De två senare särdragen ses här som möjliga resurser framför allt när det gäller det svenska civilsamhällets uthållighet och koordinering i en möjlig samhällskris.

Litteraturöversikt

En systematisk litteraturöversikt har genomförts under våren och hösten 2023, där relevanta publikationer sammanställts och analyserats. I litteraturöversikten har studier av civilsamhällets roll(er) i kriser inkluderats, med huvudsakligt intresse riktat mot studier vari civilsamhället har en central roll. I krislitteraturen nämns ibland civilsamhället som en potentiell eller perifer aktör vid nationella eller internationella kriser, och studier som inte fokuserar civilsamhället har exkluderats ur översikten. Ytterligare exklusionskriterier har varit tidliga (studier från år 2000 och framåt har inkluderats), språkliga (engelska och nordiska språk har inkluderats) samt tematiska (långlöpande kriser, som klimatkrisen i bred bemärkelse, har exkluderats, medan mer plötsliga kriser har inkluderats).

Resultaten från studien kommer att publiceras i en internationell tidskrift som rör antingen civilsamhälle eller kris.

Debatt, populärvetenskapliga publikationer och muntliga presentationer

Karlsson (kommande). Kan man vänta sig ett enhetligt civilsamhälle i tider av kris? MUCF, DEL I RAPPORT

Som en sammanfattning av en [presentation](#) på MUCF:s årliga kunskapskonferens och som en reaktion på en [text](#) om civilsamhällets roll i krig publicerad i *Altinget* problematiserar författaren tanken om civilsamhället som kris och ytterst i krig. Samtidigt presenteras resultat som visar på svenskarnas påfallande höga vilja såväl att försvara landet som att göra insatser vid större samhällskriser.

Karlsson, Rahm, Hvenmark & Andersen (2023). Civilsamhällets roll i kris är inte enkel – samsyn och enighet är kanske inte ens önskvärd. ALTINGET, DEBATT, 23-11-22

Föreliggande debattartikel problematiserar tanken om civilsamhället som resurs i kris och ytterst kring, och bygger på ovanstående rapportkapitel.

Forskargrupp

Magnus Karlsson (MCHS)

Professor

magnus.karlsson@mchs.se

Johan Hvenmark (MCHS)

Docent

johan.hvenmark@mchs.se

Rebecka Andersen (MCHS)

Forskare

rebecka.andersen@mchs.se

Linnea Lundgren (MCHS)

Forskare

linnea.lundgren@mchs.se

Lina Rahm (KTH)

Forskare

linarahm@kth.se

Johan von Essen (MCHS)

Professor

johan.von.essen@mchs.se

Pelle Åberg (MCHS)

Docent

pelle.berg@mchs.se

CIVKRIS

CENTRUM FÖR
CIVILSAMHÄLLESFORSKNING

Kontaktperson: Magnus Karlsson

magnus.karlsson@mchs.se

www.mchs.se/civkris